

Ptaki Wielkopolski – aktualna lista gatunków, ich status i zmiany

Przemysław Żurawlew

Abstrakt. Praca prezentuje skład awifauny regionu ornitologicznego Wielkopolska na dzień 31.12.2011, wg granic obowiązujących od listopada 2011. W latach 1837–2011 zanotowano tu 350 gatunków ptaków, z czego 208 lęgowych, 3 prawdopodobnie lęgowe, 49 przelotnych i 91 zalatujących (tab. 1, 2). Zebrany materiał podzielono i omówiono wg trzech okresów: 1837–1950, 1951–1979 i 1980–2011. Wykazano wtedy odpowiednio: 264, 267 i 336 gatunków ptaków, w tym 178, 186 i 204 to gatunki lęgowe i prawdopodobnie lęgowe. Wyraźny wzrost liczby obserwatorów ptaków i zakresu badań zaowocował od roku 1980 stwierdzeniem aż 60 nowych dla regionu gatunków. Ponadto po roku 1950 stwierdzono gniazdowanie 31 nowych gatunków. Wykazano także 6 gatunków o niejasnym pochodzeniu i 25 gatunki ewidentnie zbiegłe z hodowli lub zoo.

Birds of Wielkopolska – current list of species, their status and changes. Abstract. This article presents the composition of the avifauna of the ornithological region of Wielkopolska until 31 December 2011, within the borders approved in November of 2011. In 1837–2011, 350 species of birds were recorded, including 208 confirmed breeding species, 3 probable breeding species, 49 migrant species and 91 vagrant species (tables 1 & 2). The collected data was divided into three periods: 1837–1950, 1951–1979 and 1980–2011. During the respective periods, 264, 267 and 336 species of birds were recorded, including 178, 186 and 204 confirmed and probable breeding species. A significant increase in the number of birdwatchers and the widening range of field research resulted in recording 60 new species to the region since 1980. Additionally, 31 new breeding species have been recorded since 1951. The list also includes 6 species of uncertain origin and 25 species considered escapes from captivity.

Podsumowaniem składu gatunkowego ptaków Wielkopolski zajmowali się już Hammling (1933), Tumm (1937a), Czarnecki (1963), Bednorz et al. (2000), Śliwa et al. (2004) i Ptaszyk (2005). W niniejszej pracy przedstawiono aktualny skład gatunków dla tego regionu, w nowych granicach obowiązujących od listopada 2011. Najbardziej istotnymi zmianami w stosunku do wcześniejszego opracowania dla tego regionu ornitologicznego (Bednorz et al. 2000), jest wyłączenie północnej części byłego województwa pilskiego, zbiornika Jeziorsko oraz rynny jezior zbąszyńskich i pszczewskich. Do Wielkopolski przyłączono natomiast wschodnią Krajnę z rejonem Mroczy i Jez. Wieleckiego oraz fragmenty Kujaw koło Kruszwicy.

Przygotowując niniejsze zestawienie przeanalizowano literaturę ornitologiczną, najwięcej korzystając z opracowań takich autorów jak: Czarnecki (1963), Tomiałojć (1990), Bednorz et al. (2000), Ptaszyk (2003), Tomiałojć & Stawarczyk (2003), Śliwa et al. (2004), Sikora et al. (2007), artykułów opublikowanych w „Pracach Zakładu Biologii i Ekologii Ptaków UAM”, w „Wielkopolskich Pracach Ornitologicznych” oraz z raportów Komisji Faunistycznej Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego publikowanych w „Notatkach Ornitologicznych” i „Ornis Polonica”.

Aby przedstawić różne natężenie aktywności ornitologicznej, stopień poznania i zmiany w awifaunie Wielkopolski, zebrany materiał podzielono na trzy okresy:

- **1837–1950**, z roku 1837 pochodzą pierwsze informacje o stwierdzeniach ptaków w regionie, a rok 1950 jest ostatnim, który przyjmuje się do określenia dawnego statusu występowania gatunków w Polsce (Komisja Faunistyczna 2011),
- **1951–1979**, przyjmuje się, że rok 1951 rozpoczyna okres współczesny w badaniach ptaków w Polsce (Komisja Faunistyczna 2011), a rok 1979 kończy okres historyczny przyjęty w regionalnej monografii Wielkopolski (Bednorz et al. 2000),
- **1980–2011**, rok 1980 rozpoczyna współczesny okres w badaniach awifauny regionu (Bednorz et al. 2000), a rok 2011 zamyka niniejsze podsumowanie.

Tabela 1. Lista ptaków Wielkopolski wykazanych w latach 1837–2011 wg stanu na 31.12.2011
 Legenda: **L** – lęgowy; **L?** – prawdopodobnie lęgowy; **L 2002** (np.) – rok pierwszego lęgu w regionie/ w danym okresie; **LR** – lęgowy, reintrodukowany; **LR?** – prawdopodobnie lęgowy, reintrodukowany; **P** – przelotny, pojawiający się regularnie; **P 1971** (np.) – rok pierwszego stwierdzenia w regionie/ w danym okresie; **Z** – zalatujący i pojawiający się sporadycznie (do 30 stwierdzeń); **Z 1983** (np.) – rok pierwszego stwierdzenia w regionie/ w danym okresie; **[Z]** – zalatujący o niepewnym pochodzeniu; **[Z] 1983** (np.) – rok pierwszego stwierdzenia; **U** – stwierdzenie uciekiniera z hodowli/zoo; **U 1995** (np.) – rok pierwszego stwierdzenia. Lata podano tylko wtedy, kiedy dokładnie to ustalono.

Table 1. List of birds of Wielkopolska registered in 1837–2011 as at 31 December 2011

Explanations: **L** – breeding; **L?** – probable breeding; **L 2002** (e.g.) – first breeding in the region/during a given period; **LR** – breeding, reintroduced; **LR?** – probable breeding, reintroduced; **P** – migrant, regular visitor; **P 1971** (e.g.) – first record in the region/during a given period; **Z** – vagrant and sporadic visitor (up to 30 records); **Z 1983** (e.g.) – first record in the region/during a given period; **[Z]** – vagrant of uncertain origin; **[Z] 1983** (e.g.) – first record in the region; **U** – record of an escape from captivity; **U 1995** (e.g.) – first record. The years are given only, when they were established precisely. (1) – species, (2) – species occurring in a wild state; (3) – species of uncertain origin, (4) – unnatural occurrence.

Gatunek (1)	1837–1950	1951–1979	1980–2011
Gatunki pojawiające się naturalnie (2)			
Łabędź niemy <i>Cygnus olor</i>	L 1932	L	L
Łabędź czarnodzioby <i>Cygnus columbianus</i>		P 1971	P
Łabędź krzykliwy <i>Cygnus cygnus</i>	Z	P	P, L 2002
Gęś zbożowa <i>Anser fabalis</i>	P	P	P
Gęś krótkodzioba <i>Anser brachyrhynchus</i>			P 1983
Gęś białoczelna <i>Anser albifrons</i>	Z 1943	P 1957	P
Gęś mała <i>Anser erythropus</i>			Z 1988
Gęgawa <i>Anser anser</i>	L	L	L
Śnieżycza mała <i>Anser rossii</i>			Z 2010
Bernikla kanadyjska <i>Branta canadensis</i>		U	P 1982
Bernikla białolica <i>Branta leucopsis</i>		Z 1958	P 1984
Bernikla obroźna <i>Branta bernicla</i>	Z 1906	Z 1975	Z 1982
Bernikla rdzawoszyja <i>Branta ruficollis</i>	Z		P 1986
Gęsiówka egipska <i>Alopochen aegyptiaca</i>			Z 1982
Kazarka rdzawa <i>Tadorna ferruginea</i>		Z 1974	Z 1986
Ohar <i>Tadorna tadorna</i>	Z	Z 1962	P, L 1998
Mandarynka <i>Aix galericulata</i>			Z 1993, L 2011
Świstun <i>Anas penelope</i>	P	P	P, L 1998
Krakwa <i>Anas strepera</i>	L	L	L
Cyraneczka <i>Anas crecca</i>	L	L	L
Krzyżówka <i>Anas platyrhynchos</i>	L	L	L

Gatunek (1)	1837-1950	1951-1979	1980-2011
Rożeniec <i>Anas acuta</i>	Z	L 1968	L
Cyranka <i>Anas querquedula</i>	L	L	L
Cyranka modroskrzydła <i>Anas discors</i>			Z 1995
Płaskonos <i>Anas clypeata</i>	L	L	L
Helmiatka <i>Netta rufina</i>		Z 1963, L 1973	P, L 1984
Głowienka <i>Aythya ferina</i>	L	L	L
Podgorzałka <i>Aythya nyroca</i>	L	L	L
Czernica <i>Aythya fuligula</i>	P, L?	L	L
Ogorzałka <i>Aythya marila</i>	Z	P	P
Edredon <i>Somateria mollissima</i>	Z 1909	Z 1967	Z 1983
Turkan <i>Somateria spectabilis</i>	Z 1919		
Kamieniuszka <i>Histrionicus histrionicus</i>			Z 1987
Lodówka <i>Clangula hyemalis</i>	Z	Z	P
Markaczka <i>Melanitta nigra</i>	Z	Z	P
Uhła <i>Melanitta fusca</i>	Z	P	P
Gągoł <i>Bucephala clangula</i>	L	L	L
Bielaczek <i>Mergus albellus</i>	Z	P	P
Szlachar <i>Mergus serrator</i>	Z	P	P, L 1992
Nurogęś <i>Mergus merganser</i>	L 1918	L	L
Sterniczka <i>Oxyura leucocephala</i>			Z 1989
Jarząbek <i>Tetrastes bonasia</i>	L		L?
Cietrzew <i>Tetrao tetrix</i>	L	L do 1966	Z 1992
Gluzec <i>Tetrao urogallus</i>	L	LR?	LR
Kuropatwa <i>Perdix perdix</i>	L	L	L
Przepiórka <i>Coturnix coturnix</i>	L	L	L
Bażant <i>Phasianus colchicus</i>	L	L	L
Nur rdzawoszyi <i>Gavia stellata</i>	Z	Z	P
Nur czarnoszyi <i>Gavia arctica</i>	Z	P	P
Lodowiec <i>Gavia immer</i>	Z 1890		Z 1987
Perkozek <i>Tachybaptus ruficollis</i>	L	L	L
Perkoz dwuczuby <i>Podiceps cristatus</i>	L	L	L
Perkoz rdzawoszyi <i>Podiceps grisegena</i>	L	L	L
Perkoz rogaty <i>Podiceps auritus</i>	Z	P	P
Zausznik <i>Podiceps nigricollis</i>	L	L	L
Kormoran <i>Phalacrocorax carbo</i>	L	L	L
Kormoran mały <i>Phalacrocorax pygmeus</i>			Z 2009
Pelikan różowy <i>Pelecanus onocrotalus</i>	U		Z 1986
Pelikan kędzierzawy <i>Pelecanus crispus</i>			Z 1996
Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	L	L	L
Bączek <i>Ixobrychus minutus</i>	L	L	L

Gatunek (1)	1837-1950	1951-1979	1980-2011
Ślepowron <i>Nycticorax nycticorax</i>	Z	P	P
Czapla modronosa <i>Ardeola ralloides</i>	Z 1863	Z 1977	Z 1984
Czapla złotawa <i>Bubulcus ibis</i>			Z 2007
Czapla nadobna <i>Egretta garzetta</i>	Z 1934	Z 1968	Z 1982
Czapla biała <i>Egretta alba</i>	Z 1882	Z 1962	P 1981
Czapla siwa <i>Ardea cinerea</i>	L	L	L
Czapla purpurowa <i>Ardea purpurea</i>	Z	Z, L 1970	Z 1985
Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	L	L	L
Bocian biały <i>Ciconia ciconia</i>	L	L	L
Ibis kasztanowaty <i>Plegadis falcinellus</i>	Z		Z 1989
Warzęcha <i>Platalea leucorodia</i>			Z 1987
Flaming różowy <i>Phoenicopterus roseus</i>	Z 1914		[Z] 1987
Trzmielojad <i>Pernis apivorus</i>	L	L	L
Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	L	L	L
Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	L	L	L
Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	L	L	L
Sęp płowy <i>Gyps fulvus</i>			Z 1985
Sęp kasztanowaty <i>Aegypius monachus</i>	Z 1926		
Gadożer <i>Circaetus gallicus</i>	Z	Z 1969	Z 1982
Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	L	L	L
Błotniak zbożowy <i>Circus cyaneus</i>	L	L	L do 1993, 2006?
Błotniak stepowy <i>Circus macrourus</i>	Z 1889		Z 1992
Błotniak łąkowy <i>Circus pygargus</i>	L 1898	L	L
Jastrząb <i>Accipiter gentilis</i>	L	L	L
Krogulec <i>Accipiter nisus</i>	L	L	L
Myszołów <i>Buteo buteo</i>	L	L	L
Kurhannik <i>Buteo rufinus</i>			Z 1986
Myszołów włochaty <i>Buteo lagopus</i>	P	P	P
Orlik krzykliwy <i>Aquila pomarina</i>	L	L	L
Orlik grubodzioby <i>Aquila clanga</i>	Z	Z 1979	Z 1995
Orzeł stepowy <i>Aquila nipalensis</i>			Z 1984
Orzeł cesarski <i>Aquila heliaca</i>		Z 1973	Z 1999
Orzeł przedni <i>Aquila chrysaetos</i>	Z 1861	Z 1956	Z
Orzełek <i>Aquila pennata</i>			Z 1984
Rybołów <i>Pandion haliaetus</i>	L	L	L
Pustuleczka <i>Falco naumanni</i>			Z 2000
Pustułka <i>Falco tinnunculus</i>	L	L	L
Kobczyk <i>Falco vespertinus</i>	Z 1911	Z 1968	P 1982
Drzemlik <i>Falco columbarius</i>	P 1837	P	P
Kobuz <i>Falco subbuteo</i>	L	L	L

Gatunek (1)	1837-1950	1951-1979	1980-2011
Sokół skalny <i>Falco eleonora</i>			Z 1982
Raróg <i>Falco cherrug</i>	Z 1914		Z 1988
Białozór <i>Falco rusticolus</i>	Z 1910	Z 1963	
Sokół wędrowny <i>Falco peregrinus</i>	L	L do 1961	P, L 2010
Wodnik <i>Rallus aquaticus</i>	L	L	L
Kropiatka <i>Porzana porzana</i>	L	L	L
Zielonka <i>Porzana parva</i>	Z	L	L
Derkacz <i>Crex crex</i>	L	L	L
Kokoszka <i>Gallinula chloropus</i>	L	L	L
Łyska <i>Fulica atra</i>	L	L	L
Żuraw <i>Grus grus</i>	L	L	L
Strepet <i>Tetrax tetrax</i>	Z 1874, L 1909		
Drop <i>Otis tarda</i>	L	L	L do 1983
Ostrygojad <i>Haematopus ostralegus</i>		Z 1970	P 1981
Szczudlak <i>Himantopus himantopus</i>			Z 1980, L 2001
Szablodziób <i>Recurvirostra avosetta</i>			Z 1982
Kulon <i>Burhinus oedicnemus</i>	L	L do 1977	Z 1982
Żwirowiec łąkowy <i>Glareola pratincola</i>			Z 1998
Żwirowiec stepowy <i>Glareola nordmanni</i>		Z 1967	Z 1994
Sieweczka rzeczna <i>Charadrius dubius</i>	L	L	L
Sieweczka obrożna <i>Charadrius hiaticula</i>	P	L 1959	L
Sieweczka morska <i>Charadrius alexandrinus</i>			Z 1992
Mornel <i>Charadrius morinellus</i>	Z 1888		Z 2007
Siewka złotawa <i>Pluvialis fulva</i>			Z 2003
Siewka złota <i>Pluvialis apricaria</i>	P	P	P
Siewnica <i>Pluvialis squatarola</i>		P	P
Czajka towarzyska <i>Vanellus gregarius</i>			Z 1980
Czajka stepowa <i>Vanellus leucurus</i>			Z 1997
Czajka <i>Vanellus vanellus</i>	L	L	L
Biegus rdzawy <i>Calidris canutus</i>	Z	Z 1970	P
Piaskowiec <i>Calidris alba</i>	Z	Z 1972	P
Biegus malutki <i>Calidris minuta</i>	Z	Z	P
Biegus mały <i>Calidris temminckii</i>	Z 1912	P	P
Biegus długoskrzydły <i>Calidris bairdii</i>			Z 1993
Biegus arktyczny <i>Calidris melanotos</i>			Z 1988
Biegus krzywodzioby <i>Calidris ferruginea</i>		P	P
Biegus morski <i>Calidris maritima</i>			Z 1993
Biegus zmienny <i>Calidris alpina</i>	Z 1908	P	P
Biegus płaskodzioby <i>Limicola falcinellus</i>		Z 1966	P
Biegus płowy <i>Tryngites subruficollis</i>			Z 2000

Gatunek (1)	1837–1950	1951–1979	1980–2011
Batalion <i>Philomachus pugnax</i>	P, L?	L	L
Bekasik <i>Lymnocyptes minimus</i>	Z	Z	P
Kszyk <i>Gallinago gallinago</i>	L	L	L
Dubelt <i>Gallinago media</i>	L 1945	L	L
Szlamiec długodzioby <i>Limnodromus scolopaceus</i>			Z 2011
Słonka <i>Scolopax rusticola</i>	L	L	L
Rycyk <i>Limosa limosa</i>	L	L	L
Szlamik <i>Limosa lapponica</i>	Z 1930	Z 1977	P
Kulik mniejszy <i>Numenius phaeopus</i>	Z	Z	P
Kulik wielki <i>Numenius arquata</i>	L	L	L
Brodziec śniady <i>Tringa erythropus</i>	P	P	P
Krwawodziób <i>Tringa totanus</i>	L	L	L
Brodziec pławny <i>Tringa stagnatilis</i>	Z 1912	Z 1968	P, L 1989
Kwokacz <i>Tringa nebularia</i>	P	P	P
Samotnik <i>Tringa ochropus</i>	L	L	L
Łęczak <i>Tringa glareola</i>	P	P	P, L 2010
Terekia <i>Xenus cinereus</i>			Z 1986
Brodziec piskliwy <i>Actitis hypoleucos</i>	P, L?	L	L
Kamusznik <i>Arenaria interpres</i>		Z 1972	P
Płatkonóg szydłodzioby <i>Phalaropus lobatus</i>	Z 1843	Z	P
Płatkonóg płaskodzioby <i>Phalaropus fulicarius</i>			Z 1993
Wydrzyk tęposterny <i>Stercorarius pomarinus</i>	Z 1927		Z 1999
Wydrzyk ostrosterny <i>Stercorarius parasiticus</i>	Z 1906		Z 1990
Wydrzyk długosterny <i>Stercorarius longicaudus</i>	Z		Z 2000
Wydrzyk wielki <i>Stercorarius skua</i>			Z 2006
Orlica <i>Larus ichthyaetus</i>			Z 1992
Mewa czarnogłowa <i>Larus melanocephalus</i>		Z 1973	P, L 2004
Mewa mała <i>Hydrocoloeus minutus</i>	Z, L? 1944	Z	P
Mewa obroźna <i>Xema sabini</i>			Z 1997
Śmieszka <i>Chroicocephalus ridibundus</i>	L	L	L
Mewa siwa <i>Larus canus</i>	Z	L 1972	L
Mewa żółtonoga <i>Larus fuscus</i>	Z	Z 1959	P
Mewa srebrzysta <i>Larus argentatus</i>		Z 1957	P, L 2005
Mewa białogłowa <i>Larus cachinnans</i>			P, L 2004
Mewa romańska <i>Larus michahellis</i>			P 2001
Mewa polarna <i>Larus glaucoides</i>			Z 2004
Mewa blada <i>Larus hyperboreus</i>			Z 1994
Mewa siodłata <i>Larus marinus</i>			P 1987
Mewa trójpalczasta <i>Rissa tridactyla</i>	Z 1916	Z 1957	Z 1987
Rybitwa krótkodzioba <i>Gelochelidon nilotica</i>			Z 1997

Gatunek (1)	1837–1950	1951–1979	1980–2011
Rybitwa wielkodzioba <i>Hydroprogne caspia</i>		Z 1953	P
Rybitwa czubata <i>Sterna sandvicensis</i>			Z 1994
Rybitwa rzeczna <i>Sterna hirundo</i>	L	L	L
Rybitwa popielata <i>Sterna paradisaea</i>			Z 2010
Rybitwa białoczelna <i>Sternula albifrons</i>	P	L 1959	L
Rybitwa białowąsa <i>Chlidonias hybrida</i>		Z 1973	L 1992
Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	L	L	L
Rybitwa białoskrzydła <i>Chlidonias leucopterus</i>	Z 1889	Z, L 1977	L 1992
Pustynnik <i>Syrnhartes paradoxus</i>	Z 1863, L 1888		
Gołąb miejski <i>Columba livia</i>	L	L	L
Siniak <i>Columba oenas</i>	L	L	L
Grzywacz <i>Columba palumbus</i>	L	L	L
Sierpówka <i>Streptopelia decaocto</i>	Z 1950	L 1951	L
Turkawka <i>Streptopelia turtur</i>	L	L	L
Kukułka <i>Cuculus canorus</i>	L	L	L
Płomykówka <i>Tyto alba</i>	L	L	L
Puchacz <i>Bubo bubo</i>	L	L	L
Sowa śnieżna <i>Bubo scandiacus</i>	Z 1896		Z 1987
Sowa jarzębata <i>Surnia ulula</i>	Z		
Sóweczka <i>Glaucidium passerinum</i>	Z 1950	Z 1972	Z 1995, L?2008
Pójdźka <i>Athene noctua</i>	L	L	L
Puszczyk <i>Strix aluco</i>	L	L	L
Puszczyk uralski <i>Strix uralensis</i>	Z 1900		
Uszatka <i>Asio otus</i>	L	L	L
Uszatka błotna <i>Asio flammeus</i>	P, L 1910	P, L?1969	P, L?
Włochatka <i>Aegolius funereus</i>	Z 1837	Z	L 1994?, 2005
Lelek <i>Caprimulgus europaeus</i>	L	L	L
Jerzyk alpejski <i>Tachymartus melba</i>			Z 1990
Jerzyk <i>Apus apus</i>	L	L	L
Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	L	L	L
Żoła <i>Merops apiaster</i>	Z 1859	Z 1965	L 1995
Kraska <i>Coracias garrulus</i>	L	L	L do 1987, 1990?
Dudek <i>Upupa epops</i>	L	L	L
Krętogłów <i>Jynx torquilla</i>	L	L	L
Dzięcioł zielonosiwy <i>Picus canus</i>	Z 1909	Z, L?1964	L 2001
Dzięcioł zielony <i>Picus viridis</i>	L	L	L
Dzięcioł czarny <i>Dryocopus martius</i>	L	L	L
Dzięcioł duży <i>Dendrocopos major</i>	L	L	L
Dzięcioł białoszyi <i>Dendrocopos syriacus</i>			Z 1984, L 1992
Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	L	L	L

Gatunek (1)	1837–1950	1951–1979	1980–2011
Dzięcioł białostrzygi <i>Dendrocopos leucotos</i>	Z 1890	Z 1955	Z 1989
Dzięciołek <i>Dendrocopos minor</i>	L	L	L
Dzierlatka <i>Galerida cristata</i>	L	L	L
Lerka <i>Lullula arborea</i>	L	L	L
Skowronek <i>Alauda arvensis</i>	L	L	L
Górnicek <i>Eremophila alpestris</i>	Z 1923	P	P
Brzegówka <i>Riparia riparia</i>	L	L	L
Dymówka <i>Hirundo rustica</i>	L	L	L
Jaskółka rudawa <i>Cecropis daurica</i>			Z 1991
Oknówka <i>Delichon urbicum</i>	L	L	L
Świergotek polny <i>Anthus campestris</i>	L	L	L
Świergotek drzewny <i>Anthus trivialis</i>	L	L	L
Świergotek łąkowy <i>Anthus pratensis</i>	L	L	L
Świergotek rdzawogardły <i>Anthus cervinus</i>		Z 1972	P
Siwerniak <i>Anthus spinoletta</i>		P 1970	P
Świergotek nadmorski <i>Anthus petrosus</i>			Z 1983
Pliszka żółta <i>Motacilla flava</i>	L	L	L
Pliszka cytrynowa <i>Motacilla citreola</i>			Z 1995
Pliszka górską <i>Motacilla cinerea</i>	Z 1860, L 1935	L 1958	L
Pliszka siwa <i>Motacilla alba</i>	L	L	L
Jemiołuszka <i>Bombycilla garrulus</i>	P	P	P
Pluszcz <i>Cinclus cinclus</i>	Z, L 1903	Z 1953	Z 1981
Strzyżyk <i>Troglodytes troglodytes</i>	L	L	L
Pokrzywnica <i>Prunella modularis</i>	L	L	L
Rudzik <i>Erithacus rubecula</i>	L	L	L
Słowik szary <i>Luscinia luscinia</i>	L	L	L
Słowik rdzawy <i>Luscinia megarhynchos</i>	L	L	L
Podrózniczek <i>Luscinia svecica</i>	L	L	L
Kopciuszek <i>Phoenicurus ochruros</i>	L	L	L
Pleszka <i>Phoenicurus phoenicurus</i>	L	L	L
Pokląska <i>Saxicola rubetra</i>	L	L	L
Kląskawka <i>Saxicola rubicola</i>	Z 1909, L?	L 1976	L
Białorzotka <i>Oenanthe oenanthe</i>	L	L	L
Białorzotka pstra <i>Oenanthe pleschanka</i>			Z 1998
Drozd pstry <i>Zoothera dauma</i>		Z 1975	
Drozd ciemny <i>Geokichla sibirica</i>		Z 1976	
Drozd obrożny <i>Turdus torquatus</i>		Z 1974	Z 1989
Kos <i>Turdus merula</i>	L	L	L
Drozd oliwkowy <i>Turdus obscurus</i>			Z 1995
Drozd rdzawy <i>Turdus naumanni</i>		Z 1967	

Gatunek (1)	1837–1950	1951–1979	1980–2011
Kwiczół <i>Turdus pilaris</i>	L	L	L
Śpiewak <i>Turdus philomelos</i>	L	L	L
Drożdżik <i>Turdus iliacus</i>	P	P, L 1957	P, L 1981
Paszkot <i>Turdus viscivorus</i>	L	L	L
Świerszczak <i>Locustella naevia</i>	L	L	L
Strumieniówka <i>Locustella fluviatilis</i>	L	L	L
Brzęczka <i>Locustella luscinioides</i>	L	L	L
Wodniczka <i>Acrocephalus paludicola</i>	L	L	L
Rokitniczka <i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	L	L	L
Trzcinniczek kaspijski <i>Acrocephalus agricola</i>			Z 2007
Zaroślówka <i>Acrocephalus dumetorum</i>			Z 2000
Łozówka <i>Acrocephalus palustris</i>	L	L	L
Trzcinniczek <i>Acrocephalus scirpaceus</i>	L	L	L
Trzciniak <i>Acrocephalus arundinaceus</i>	L	L	L
Zaganiacz <i>Hippolais icterina</i>	L	L	L
Zaganiacz szczebiotliwy <i>Hippolais polyglotta</i>			Z, L? 1987
Jarzębatka <i>Sylvia nisoria</i>	L	L	L
Piegża <i>Sylvia curruca</i>	L	L	L
Cierniówka <i>Sylvia communis</i>	L	L	L
Gajówka <i>Sylvia borin</i>	L	L	L
Kapturka <i>Sylvia atricapilla</i>	L	L	L
Wójcik <i>Phylloscopus trochiloides</i>			Z 1996
Świstunka złotawa <i>Phylloscopus proregulus</i>			Z 1981
Świstunka brunatna <i>Phylloscopus fuscatus</i>		Z 1971	Z 1984
Świstunka leśna <i>Phylloscopus sibilatrix</i>	L	L	L
Pierwiosnek <i>Phylloscopus collybita</i>	L	L	L
Piecuszek <i>Phylloscopus trochilus</i>	L	L	L
Mysikrólik <i>Regulus regulus</i>	L	L	L
Zniczek <i>Regulus ignicapilla</i>	L 1900	L	L
Muchołówka szara <i>Muscicapa striata</i>	L	L	L
Muchołówka mała <i>Ficedula parva</i>	L	L	L
Muchołówka białoszysza <i>Ficedula albicollis</i>	Z	Z 1963	Z, L 1995
Muchołówka żałobna <i>Ficedula hypoleuca</i>	L	L	L
Wąsatka <i>Panurus biarmicus</i>		Z 1958, L 1974	L
Raniuszek <i>Aegithalos caudatus</i>	L	L	L
Sikora uboga <i>Poecile palustris</i>	L	L	L
Czarnogłówka <i>Poecile montanus</i>	L	L	L
Sosnowka <i>Periparus ater</i>	L	L	L
Czubatka <i>Lophophanes cristatus</i>	L	L	L
Bogatka <i>Parus major</i>	L	L	L

Gatunek (1)	1837–1950	1951–1979	1980–2011
Modraszka <i>Cyanistes caeruleus</i>	L	L	L
Sikora lazurowa <i>Cyanistes cyanus</i>	Z 1932		
Kowalik <i>Sitta europaea</i>	L	L	L
Pelzacz leśny <i>Certhia familiaris</i>	L	L	L
Pelzacz ogrodowy <i>Certhia brachydactyla</i>	L	L	L
Remiz <i>Remiz pendulinus</i>	L	L	L
Wilga <i>Oriolus oriolus</i>	L	L	L
Dzierzba pustynna <i>Lanius isabellinus</i>			Z 2008
Gąsiorek <i>Lanius collurio</i>	L	L	L
Dzierzba czarnoczelna <i>Lanius minor</i>	L 1908	L 1954	L? do 1991
Srokosz <i>Lanius excubitor</i>	L	L	L
Dzierzba rudogłowa <i>Lanius senator</i>	L 1914	L 1954	L 1985
Sójka <i>Garrulus glandarius</i>	L	L	L
Sójka syberyjska <i>Perisoreus infaustus</i>	Z		Z 1980
Sroka <i>Pica pica</i>	L	L	L
Orzechówka <i>Nucifraga caryocatactes</i>	P, L 1908	Z 1953	P, L? 1986
Kawka <i>Corvus monedula</i>	L	L	L
Gawron <i>Corvus frugilegus</i>	L	L	L
Czarnowron <i>Corvus corone</i>	Z	Z 1955	P, L 1988
Wrona siwa <i>Corvus cornix</i>	L	L	L
Kruk <i>Corvus corax</i>	L	L	L
Szpak <i>Sturnus vulgaris</i>	L	L	L
Pasterz <i>Sturnus roseus</i>	Z 1886		Z 1982
Wróbel <i>Passer domesticus</i>	L	L	L
Mazurek <i>Passer montanus</i>	L	L	L
Zięba <i>Fringilla coelebs</i>	L	L	L
Jer <i>Fringilla montifringilla</i>	P	P	P
Kulczyk <i>Serinus serinus</i>	Z 1864, L	L	L
Dzwoniec <i>Chloris chloris</i>	L	L	L
Szczygieł <i>Carduelis carduelis</i>	L	L	L
Czyż <i>Carduelis spinus</i>	L	L	L
Makolągwa <i>Carduelis cannabina</i>	L	L	L
Rzępołuch <i>Carduelis flavirostris</i>	Z	P	P
Czczotka <i>Carduelis flammea</i>	P	P	P
Czczotka tundrowa <i>Carduelis hornemanni</i>			Z 1986
Krzyżodziób modrzewiowy <i>Loxia leucoptera</i>		Z 1959	
Krzyżodziób świerkowy <i>Loxia curvirostra</i>	Z	P, L? 1976	P, L 1985
Krzyżodziób sosnowy <i>Loxia pytyopsittacus</i>	Z		
Dziwonia <i>Carpodacus erythrinus</i>	Z 1910	L 1960	L
Łuskowiec <i>Pinicola enucleator</i>	Z 1849		Z 1990

Gatunek (1)	1837–1950	1951–1979	1980–2011
Gil <i>Pyrrhula pyrrhula</i>	L	L	L
Grubodziób <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	L	L	L
Poświerka <i>Calcarius lapponicus</i>		Z 1973	Z 1985
Śnieguła <i>Plectrophenax nivalis</i>	Z 1863	P	P
Trznadel <i>Emberiza citrinella</i>	L	L	L
Głuszek <i>Emberiza cia</i>			Z 1987
Ortolan <i>Emberiza hortulana</i>	L	L	L
Potrzos <i>Emberiza schoeniclus</i>	L	L	L
Potrzeszcz <i>Emberiza calandra</i>	L	L	L

Appendix

Gatunki o niepewnym pochodzeniu (3)

Gęś tybetańska <i>Anser indicus</i>			[Z] 1983
Śnieżycza duża <i>Anser caerulescens</i>		[Z] 1979	[Z] 1982
Bernikla północna <i>Branta hutchinsii</i>			[Z] 2008
Gągołek <i>Bucephala albeola</i>			[Z] 2005
Sierpiec <i>Bucephala islandica</i>			[Z] 1992
Ibis czczony <i>Threskiornis aethiopicus</i>			[Z] 1993

Gatunki pojawiające się nienaturalnie (4)

Łabędź czarny <i>Cygnus atratus</i>			U 1995
Śnieżycza cesarska <i>Anas canagicus</i>			U 1992
Kazarka nadobna <i>Tadorna radjah</i>			U 2000
Piżmówka amerykańska <i>Cairina moschata</i>			U
Cudokaczka <i>Callonetta leucophrys</i>			U 1999
Karolinka <i>Aix sponsa</i>	U 1911	U 1962	U 2005
Grzywienka <i>Chenonetta jubata</i>			U 2006
Świstun chilijski <i>Anas sibilatrix</i>			U 2007
Rożeniec białolicy <i>Anas bahamensis</i>			U 2000
Pelikan mały <i>Pelecanus rufescens</i>			U 1990
Bażant królewski <i>Syrnaticus reevesii</i>			U 2009
Kiściec srebrzysty <i>Lophura nycthemera</i>			U 2011
Bocian białobrzuchy <i>Ciconia abdimii</i>	U 1926		
Flaming mały <i>Phoenicopterus minor</i>			U 1985
Flaming chilijski <i>Phoenicopterus chilensis</i>		U 1978	
Flaming karmazynowy <i>Phoenicopterus ruber</i>		U 1965	
Raróg górski <i>Falco biarmicus</i>			U 1998
Papuzka falista <i>Melopsittacus undulatus</i>		U	U
Nimfa <i>Nymphicus hollandicus</i>			U
Aleksandretta obroźna <i>Psittacula krameri</i>			U 1995

Gatunek (1)	1837–1950	1951–1979	1980–2011
Rozella królewska <i>Platycercus elegans</i>			U 2011
Pleszka białogłowa <i>Phoenicurus leucocephalus</i>			U 1996
Kulczyk królewski <i>Serinus pusillus</i>			U 2002
Kanarek <i>Serinus canaria</i>		U	U
Zeberka <i>Poephila guttata</i>			U

Lata 1837–1950. Stwierdzono 264 gatunki, w tym 173 lęgowe, 5 prawdopodobnie lęgowych, 14 przelotnych i 72 zalatujące. Tylko w tych latach wykazano 9 gatunków: turkana, flaminga różowego (jako pojaw naturalny), sępa kasztanowatego, strepeta, pustynnika, sowę jarzębatą, puszczyka uralskiego, sikorę lazurową i krzyżodzioba sownego. Wyjątkowo gniazdował pustynnik (1888), strepet (1909), pluszcz (1903, 1907), orzechówka (1908), a prawdopodobnie również czernica, batalion, brodziec piskliwy, mewa mała (1944) i kłaskawka. Pewne lęgi odbywała uszatka błotna (od 1910).

Lata 1951–1979. Zanotowano 267 gatunków, z czego 182 lęgowe, 4 prawdopodobnie lęgowe, 29 przelotnych i 52 zalatujące. Do awifauny Wielkopolski przybyło 25 gatunków: łabędź czarnodzioby, bernikla białolica, kazarka rdzawa, hełmiatka, orzeł cesarski, ostrzygojad, żwirowiec stepowy, siewnica, biegus krzywodzioby, biegus płaskodzioby, kamusznik, mewa czarnogłowa, mewa srebrzysta, rybitwa wielkodzioba, rybitwa białowłosa, świergotek rdzawogardły, siwerniak, drożdź pstry, drożdź ciemny, drożdź obrożny, drożdź rdzawy, świstunka brunatna, wąsatka, krzyżodziób modrzewiowy i poświerka.

Nowymi gatunkami lęgowymi w regionie zostało 12 gatunków: rożeniec (od 1968), hełmiatka (od 1973), czapla purpurowa (1970), zielonka (od 1958 lub 1959), sieweczka obrożna (od 1959), mewa siwa (od 1972), rybitwa białoczelna (od 1959), rybitwa biało-skrzydła (1977), sierpówka (od 1951), drożdź (od 1957), wąsatka (od 1974) i dziwonia (od 1960). Prawdopodobnie gniazdowały wtedy: głuszek (reintrodukcja), uszatka błotna (1969), dzięcioł zielonosiwy (1964) i krzyżodziób świerkowy (1976–1979). Po raz pierwszy znaleziono pewny lęg kłaskawki (1976).

Lata 1980–2011. Stwierdzono występowanie 336 gatunków, w tym 198 lęgowych, 6 prawdopodobnie lęgowych, 50 przelotnych i 83 zalatujące. Po raz pierwszy odnotowano 60 gatunków: gęś krótkodzioba, gęś mała, śnieżyca mała, bernikla kanadyjska, gęsiówka egipska, mandarynka, cyranka modroskrzydła, kamieniuszka, sterniczka, kormoran mały, pelikan różowy, pelikan kędzierzawy, czapla złotawa, warzęcha, sęp płowy, kurhannik, orzeł stepowy, orzełek, pustuleczka, sokół skalny, szcudłak, szablodziób, żwirowiec łąkowy, sieweczka morska, siewka złotawa, czajka towarzyska, czajka stepowa, biegus długoskrzydły, biegus arktyczny, biegus morski, biegus płowy, szlamiec długodzioby, terekia, płatkonóg płaskodzioby, wydrzyk wielki, orlica, mewa obrożna, mewa białogłowa, mewa romańska, mewa polarna, mewa blada, mewa siodłata, rybitwa krótkodzioba, rybitwa czubata, rybitwa popielata, jerzyk alpejski, dzięcioł białoszyi, jaskółka rudawa, świergotek nadmorski, pliszka cytrynowa, białorzytka pstra, drożdź oliwkowy, trzcinniczek kaspijski, zaroślówka, zaganiacz szczebiotliwy, wójcik, świstunka złotawa, dzierzba pustynna, czeczotka tundrowa i głuszek.

Po raz pierwszy stwierdzono jako lęgowe 17 gatunków: łabędź krzykliwy (od 2002), ohar (od 1998), mandarynka (2011), świstun (1998), szlachar (1992), szcudłak (2001),

brodziec pławny (1989), łączak (2010), mewa czarnogłowa (od 2004), mewa srebrzysta (od 2005*), mewa białogłowa (od 2004*), rybitwa białowąsa (od 1992), żońna (od 1995), włochatka (od 1994?, 2005), dzięcioł białoszyi (1992, 1994), muchołówka białoszyja (1995) i czarnowron (1988, 1991). Pierwszy raz odnotowano pewne lęgi dzięcioła zielonosiwego (od 2001) i krzyżodzioba świerkowego (od 1985), ponadto gniazdował głuszc (reintrodukcja), a prawdopodobnie: jarząbek, uszatka błotna, sóweczka (2008), zaganiacz szczebiotliwy (1987), dzierzba czarnoczelna (1987, 1991) i orzechówka (1986).

Tabela 2. Liczba gatunków ptaków lęgowych, przelotnych i zalatujących w poszczególnych okresach w Wielkopolsce w latach 1837–2011. Legenda jak w tab. 1

Table 2. Numbers of breeding species, migrants and vagrants during particular periods in Wielkopolska in 1837-2011. (1) – periods; (2) – total number of species; other explanations as in table 1

Okresy (1)	1837–1950	1951–1979	1980–2011	1837–2011
Łączna liczba gatunków (2)	264	267	336	350
Gatunki lęgowe (L, LR)	173	182	197	208
Gatunki prawdopodobnie lęgowe (L?, LR?)	5	4	6	3
Gatunki przelotne (P)	14	29	50	49
Gatunki zalatujące (Z)	72	52	83	91

Podsumowanie

W latach 1837–2011 na terenie regionu ornitologicznego Wielkopolska zanotowano występowanie 350 gatunków ptaków, w tym 208 lęgowych, 3 prawdopodobnie lęgowe, 49 przelotnych i 91 zalatujących (tab. 1, 2).

Wyjątkowo (1–3 razy) gniazdowało 14 gatunków: mandarynka, świstun, szlachar, czapla purpurowa, strepet, szczudłak, brodziec pławny, łączak, pustynnik, dzięcioł białoszyi, pluszcz, muchołówka białoszyja, orzechówka i czarnowron. Trzy gatunki gniazdowały prawdopodobnie: mewa mała, sóweczka i zaganiacz szczebiotliwy. Sporadycznie i nieregularnie gniazdowały: ohar, hełmiatka, dubelt, żońna, uszatka błotna i drożdżik. Innymi gatunkami występującymi na bardzo niewielkiej liczbie stanowisk były: łabędź krzykliwy, rożeniec, podgorzałka, kormoran, orlik krzykliwy, rybołów, jarząbek, zielonka, sieweczka obrożna, batalion, rybitwa białoczelna, rybitwa białowąsa, rybitwa biało-skrzydła, mewa czarnogłowa, mewa siwa, mewa srebrzysta, mewa białogłowa, puchacz, włochatka, dzięcioł zielonosiwy, wodniczka i krzyżodziób świerkowy.

Wcześniej lęgowymi, a obecnie zanikłymi w regionie gatunkami były: cietrzew (gniazdował do 1966?), głuszc (do ok. 1890), błotniak zbożowy (do 1993, 2006?), drop (do 1983), kulon (do 1977), kraska (do 1987, 1990?), dzierzba czarnoczelna (do 1966, 1991?) i dzierzba rudogłowa (do 1985, 1994?). Warto wspomnieć o nieudanej reintrodukcji głuszca w regionie w latach 1970. i 1980. (Graczyk et al. 1985). Po 49 latach nieobecności, w roku 2010 powrócił jako gatunek lęgowy sokół wędrowny.

Bardzo trudno jednoznacznie określić status występowania dzięcioła białogrzbiatego (Bednorz et al. 2000, Tomiałojć & Stawarczyk 2003). W niniejszym artykule uznano go za gatunek zalatujący. Należy jednak wyraźnie podkreślić, iż jest bardzo możliwe,

* W Wielkopolsce duże mewy z kompleksu *Larus argentatus* gniazdowały na kilku stanowiskach już od roku 1994 (Bednorz et al. 2000). Dopiero jednak badania w ostatnich latach pozwoliły na określenie ich przynależności gatunkowej. W roku 2004 stwierdzono parę lęgowych mew białogłowych wewnątrz odkrywki Adamów pod Koninem (M. Zagalska-Neubauer, dane niepubl.), a od co najmniej roku 2005 na zb. Przykona gniazdują w mieszanej kolonii mewy srebrzyste, mewy białogłowe i prawdopodobnie ich mieszańce (T. Iciek, dane niepubl.).

Fot. 1. Ostatnie lęgowe dropie *Otis tarda* występowały w Wielkopolsce w roku 1983 (fot. Mateusz Piesiak) – Last breeding Great Bustards *Otis tarda* occurred in Wielkopolska in 1983

że ten osiadły dzięcioł rzeczywiście gniazdował koło Wąsosza w Pilskim, gdzie jeszcze w latach 1980. znajdowały się rozległe powierzchnie ze starodrzewem, obecnie wycięte (A. Konopka, in litt.). Podobnie gniazdowanie ślepowrona w dolinie Warty, uznano jedynie za możliwe (Lewartowski & Winiecki 1983).

Wcześniejsze informacje o lęgach mornela w Poznańskim (Schwaitzer 1864) i kulika mniejszego nad jez. Gopło (Tumm 1937b) należy uznać za wysoce nieprawdopodobne. Z kolei gniazdowanie bekasika koło Skwierzyny (Münchberg 1929) i pluszcza w Wielkopolskim PN (Wołk 1978) za niewystarczająco udokumentowane.

W wyniku rewizji Komisji Faunistycznej (2000b, 2001) z listy ptaków Wielkopolski trzeba skreślić kormorana czubatego *Phalacrocorax aristotelis* i świstunkę górską *Phylloscopus bonelli*. Po zmianach granic z listy ptaków regionu należy skreślić: ogorzałkę małą *Aythya affinis* i dzięcioła trójpalczastego *Picoides tridactylus*, natomiast z listy ptaków lęgowych: nura czarnoszyjego, czaplę białą, ślepowrona i pliszkę cytrynową.

Tomasz Kciek i Magdalena Zagalska-Neubauer przekazali informacje o lęgach mewy srebrzystej, mewy białogłowej i pojawach mewy romańskiej, Andrzej Konopka o obserwacjach jarzabka i dzięcioła białogrzbietego, Adam Olszewski o lęgach ohara, a Michał Przysański o prawdopodobnym lęgu błotniaka zbożowego. Stanisław Kuźniak, Ziemowit Kosiński, Tadeusz Mizera, Aleksander Winiecki, Michał Radziszewski i Przemysław Wylegała przekazali cenne uwagi do tekstu. Wszystkim składam serdeczne podziękowania.

Literatura

- Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Czarnecki Z. 1963. Stań badań nad ornitofauną Wielkopolski. Bad. Fizjogr. Pol. Zach. 12: 7–38.
- Graczyk R., Klejnotowski Z., Sikora S. 1985. Metody i wyniki wstępne reintrodukcji głąszca (*Tetrao urogallus* L.) w Wielkopolsce. Roczn. AR w Poznaniu 169, Orn. Stos. 12: 33–54.

- Hammling J. 1933. Zur Vogelwelt des Posener Landes. Dtsch. Wiss. Z. Polen 26: 27–82.
- Komisja Faunistyczna 2000b. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1999. Raport nr 16. Not. Orn. 41: 293–316.
- Komisja Faunistyczna 2001. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2000. Raport nr 17. Not. Orn. 42: 193–214.
- Komisja Faunistyczna 2011. Lista ptaków Polski wg stanu na 31 grudnia 2010. Influence, Dąbrowa Górnicza.
- Lewartowski Z., Winiecki A. 1983. Czy ślepowrony *Nycticorax nycticorax* gnieźdzą się nad Wartą? Chrońmy Przyr. Ojcz. 39(5): 81–85.
- Münchberg P. 1929. Die selteneren Brutvögel des Schweriner Kreises und seiner Nachbargebiete. Abh. u. Ber. Naturwiss. Abt. Grenzmark. Ges. Z. Erforsch. u. Pflege d. Heimat, Schneidemühl. 4: 113–120.
- Ptaszyk J. 2003. Ptaki Poznania – stan jakościowy i ilościowy oraz jego zmiany w latach 1850–2000. Wyd. Nauk. UAM, Poznań.
- Ptaszyk J. 2005. Międzynarodowe kryteria zagrożeń dla gatunków ptaków stwierdzonych w Wielkopolsce. Biul. Parków Kraj. Wielkopol. 11(13): 40–70.
- Schwaitzer F. 1864. *Charadrius morinellus* in der Provinz Posen. J. Ornithol. 12, 70: 314.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Śliwa P., Wylegała P., Mizera T., Winiecki A. 2004. O wielkopolskich ptakach. PTOP „Salamandra”, Poznań.
- Tumm O. 1937a. Zur Vogelwelt des Posener Landes. Erster Nachtrag zu der Übersicht von Prof. Julius Hammling † in Heft 26. Dtsch. Wiss. Z. Polen 32: 60–77.
- Tumm O. 1937b. Notatka o awifaunie jeziora Gopła. Wyd. Okr. Kom. Ochr. Przyr. na Wielkopolskę i Pomorze 7: 182–184.
- Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Tom I i II. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Wołk K. 1978. Wodne i błotne ptaki na Warcie w Wielkopolskim Parku Narodowym. Chrońmy Przyr. Ojcz. 34(4): 21–34.

Przemysław Żurawlew

Kwileń 67a, 63–313 Chocz
grusleon@gmail.com